

سازندگان جهک ان ایرانی-اسلامی

..... مایکل کوپرسون .....
.....

مأمون

خليفة عباسی

مریم طرزی

ویراسته کاظم فیروزمند

یادداشت دبیر مجموعه

هدف مجموعه سازندگان جهان ایرانی - اسلامی آشنا ساختن افراد غیر متخصص و علاقه مند به پژوهش های مستند و دقیق درباره تاریخ و تمدن ایران و اسلام است.

مجموعه حاضر در اصل برگرفته از مجموعه سازندگان جهان اسلام به سرپرستی استاد فقید خانم پاتریشیا کرون است. بعد از درگذشت ایشان خانم زابینه اشمیتکه و خالد الرهب سرپرستی مجموعه را برعهده گرفتند. ما شخصیت های مرتبط با فرهنگ ایرانی را انتخاب کردیم و دست به کار ترجمه شدیم. ممکن است اثری در این مجموعه به فردی غیرایرانی اختصاص داده شده باشد، ولی آن فرد به دلایل مختلف و در وجوه گوناگون در تاریخ و فرهنگ ایرانی مؤثر بوده است. لذا بی هیچ جانبداری و تعصب و تنها با تأکید بر عوامل تاریخی و نیز صحت در روش تحقیق مجموعه آثار منتشر شده را انتخاب کرده ایم. درست است که این مجموعه به دست متخصص و صاحب نظر در هر موضوع فراهم آمده است ولی - همان طور که ملاحظه خواهید کرد - علاوه بر پژوهشگران، علاقه مندان و غیرمتخصصان هم از آن بهره مند می شوند. روش درست و کاویدن منابع و اسناد از جمله ویژگی های کتاب های مجموعه سازندگان جهان ایرانی - اسلامی است. بر خوانندگان هشیار پوشیده نیست که با شناخت و درک درست از گذشته و با آگاهی و تأمل در روزگار امروزی می توان اُفق های درخشانی را

پیش روی ترسیم کرد. امید است مجموعه حاضر هم اطلاعات و دانش خوانندگان علاقه‌مند را بیفزاید و هم دانشجویان را در روش تحقیق باشد، و همچنین صاحب‌نظران را با آثار جدید پژوهشگران غیرایرانی هرچه بیشتر آشنا سازد.

مرتضی هاشمی‌پور

فهرست

پاس داشت‌ها.....	۱۱
۱. مقدمه.....	۱۵
مأمون به هرم حمله می‌کند.....	۱۶
خلیفه دانشمند.....	۱۸
جهانی که اسلام به ارث برد.....	۱۹
مسلمانان: اقلیتی متفرق.....	۲۲
ظهور عباسیان.....	۲۴
مسأله منابع.....	۲۷
۲. تعلیم و تربیت.....	۳۱
والدین، والدین ناتنی و والدین رضاعی.....	۳۱
موقعیت مکانی و فضای خانگی.....	۳۳
تعلیم و تربیت مقدماتی.....	۳۷
صرف و نحو.....	۳۸
شعر.....	۴۰
تاریخ و حدیث.....	۴۲
آموختن تفکر.....	۴۴
میراث ایران.....	۴۸

مسأله فقه	۴۹
شخصیتی اسرارآمیز؟	۵۲
۳. اولین بحران جانشینی	۵۵
جانشین هارون الرشید	۵۸
تنها ماندن مأمون	۶۱
نیروی جدید در خراسان	۶۲
جنگ داخلی	۶۵
محاصره بغداد	۶۸
مرگ امین و بحران مشروعیت	۷۰
۴. دومین بحران جانشینی	۷۵
مدعای رضا <small>رضی الله عنه</small> برای امامت	۷۹
پایان جهان؟	۸۱
توسل به مسلمانان ایرانی؟	۸۳
واکنش سنی‌های متقدم	۸۵
تغییر سیاست؟	۸۷
بازگشت مأمون به بغداد	۹۰
سیاست‌های بعدی مأمون در حمایت از علویان	۹۲
واکنش‌های بعدی شیعیان	۹۴
زیارت مشهد	۹۷
۵. علم و عقلانیت	۱۰۱
میراث علمی باستان	۱۰۳
نهضت ترجمه	۱۰۵
اندازه‌گیری زمین	۱۰۹
طب یونانی در بغداد	۱۱۲

کتاب الحیل	۱۱۶
موفقیت‌هایی در ریاضیات	۱۲۰
نقشه جهان	۱۲۴
خصوصیت با اهل ظاهر	۱۲۷
۶. مدافع دین	۱۲۹
تمرکزگرایی دوباره و سپاه جدید	۱۲۹
نبردهای بیزانس	۱۳۲
قبة الصخره	۱۳۴
خشمگین کردن اهل ظاهر	۱۳۶
محنت [محنة]	۱۳۸
مقاومت علما	۱۴۱
درگذشت مأمون	۱۴۴
محنت [محنة] پس از مأمون	۱۴۷
اهمیت تاریخی محنت	۱۴۹
مؤخره	۱۵۳
کتاب‌شناسی آثار ذکر شده	۱۵۷
نمایه	۱۶۱

پاس‌داشت‌ها

توجه من به مأمون به سال ۱۹۸۷ برمی‌گردد که با بورسیه‌ای از مرکز مطالعاتی عربی در دانشگاه آمریکایی قاهره به مصر سفر کردم. در نخستین سفر مطالعاتی آن مرکز دکتر شاهنده کریم محلی را نشان داد که مأمون در هرم خوفو کنده بود. از آن پس من درباره مأمون و دنیای او تقریباً به طور مداوم مطلب نوشته‌ام. اکنون، بیست سال پس از نخستین دیدارم از مصر، خوش‌وقتم که از دکتر کریم به خاطر توجه دادن من به این خلیفه دانشور سپاس‌گزاری کنم.

از نوین دوستدار در انتشارات وان ورلد به خاطر پیشنهادش که کتابی برای این مجموعه بنویسم، سپاس‌گزاری می‌کنم. در جریان نگارش کتاب، از کمک‌های ارزشمند کتاب‌شناختی دیوید هرش، کتاب‌شناسی خاورمیانه در دانشگاه کالیفرنیا، لس‌آنجلس و از دستیاران پژوهشی ام لیلا اوزگور و عواد عواد برخوردار شدم. همچنین در بخشی از مباحث کتاب، از کارشناسان کمک‌گرفتم، دومین قرار: احمد علوی‌شاه در فلسفه سده‌های میانه، هینری مندل در رصد سیارات، خیرالدین یوجی‌سوی در مهدویت، آنیلا دولت‌زای در طب جالینوس، و چی کوپرسون و ناصر رباط در تاریخ معماری. پری ایران‌منش نسخه‌ای از سریال تلویزیونی ایرانی درباره امام رضا و مأمون برایم تهیه کرد، مهسا ملکی در خواندن متون فارسی کمک کرد، حمیدرضا ملکی در دانلود تصویرهایی از آن سریال کمک کرد، و اولگا دیویدسن دعوتی سخاوتمندانه برای صحبت درباره آن در پنجمین کنفرانس دوسالانه مطالعات ایرانی را تمدید کرد. دعوت

سخاوت‌مندانۀ دیگری از آنتونیو لوپرنیو برای سخنرانی در دانشگاه بال، انگیزه‌ای برای پژوهش در سفر تحقیقاتی مأمون به مصر فراهم کرد.

جیمز مونت‌کوری، مونیک برنارد، یوزف فان‌اس، و خیرالدین یوجی سوی، همه به انجای مختلف، تحقیقات مرا دربارهٔ محل قبر مأمون پیش بردند. علی انوشهر و حسن حسین عکس‌ها و گزارش‌هایی شخصی از اماکن مهم خراسان تدارک دیدند. لیتال لوی، کارول باخوس، کلودیا رپ، غزل دبیری، آمیکام الاد، هیوک نندی، جوزف لآوری، طاهره قطب‌الدین، چیس رابینسون، دِوین استوارت، معراج سید، و جوشوا ونیترز مراجع مهمی، و در موارد زیادی حمایت روحی ارزشمندی فراهم آوردند. نمونه خوان کتاب، جان نواس نکته‌های ارزشمندی ارائه کرد و مرا از خطاهای متعددی بازداشت. ویکتوریا رودّ دام، ربکا کلر، و هلن کووارد با شکیبایی مرا در ویرایش کتاب همراهی کردند و جولی کیرنس ویرایش فنی را به عهده گرفت.

تشکرات صمیمانه‌ام را به ویراستار مجموعه، پاتریشیا کرون تقدیم می‌دارم، که وقتی نخستین نگارش متن کاملاً خلاف انتظار او از آب درآمد، کار را رها نکرد و گفت کار باید دوباره از سر و بهتر صورت گیرد و فقط پیشنهادهای متواضعانه‌ای داد دربارهٔ این‌که چگونه باید آن را عملی کرد. سپس هر نگارشی را پس از نگارش دیگر خواند و باز خواند و سؤال‌های دشواری کرد و سبب شد که کتاب به صورت کاملاً متفاوتی درآید و در کل بهتر از آن‌که خود انتظار داشتم بشود. خود را سخت بخت‌یاری می‌انگارم که چنین خواننده‌ای داشته‌ام. در سایهٔ هوش و دقت او سرانجام مأمون را و دنیای او را چندان شناختم که بتوانم چنین کتابی بنویسم.

خلیفه مأمون (چپ) و مشاورش فضل بن سهل (راست) همان‌طوری که محمد صادقی و اکبر زنجان‌پور در سریال تلویزیونی ولایت عشق به تصویر کشیده‌اند

مأمون و برادر ناتنی او امین که جوان‌مرگ شد، رامبد جوان هنرپیشه کم‌دی بر اساس تصویری بازی کرد که وقایع‌نامه‌های قرون وسطی خصمانه به تصویر کشیده بودند